

УДК 373.2.015.31:17.022.1

А. В. БОЖКО

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглянуто класифікації засобів і методів морального виховання дошкільників та їх вплив на дітей. З'ясовано умови їх застосування педагогами у своїй діяльності.

Ключові слова: моральне виховання, дошкільники, метод, засіб, застосування.

Сьогодні в українському суспільстві пропагують виховання таких моральних рис, як гуманізм, справедливість, чесність, милосердя тощо. Дошкільний вік – важливий етап розвитку особистості дитини, адже саме в цей період у неї формуються моральні почуття та якості, засвоюються певні норми та правила суспільства, збагачується соціальний досвід і формується система цінностей. Тому в Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти наголошено, що одним із головних завдань державної політики є виховання моральності, здатності дошкільника орієнтуватися на совість, допомагати тим, кому це потрібно, виховання характеру, цілеспрямованості, наполегливості, вміння ставити мету та досягати високих стандартів якості продуктів праці [3, с. 14–15].

Разом з тим, в українській державі в останнє десятиліття спостерігається моральна криза: падіння моральних норм, інституту сім'ї, моральних цінностей, що, в свою чергу, призводить до того, що процес морального виховання дошкільників не приносить гідних результатів.

Наголосимо, що результати морального виховання залежать не тільки від дорослих, які мають великий вплив на дитину, а й від засобів і методів, які вони застосовують, адже правильність використання та їх доцільність – основа успіху морального виховання дитини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що питанням морального виховання дошкільників присвячено багато досліджень. Серед них праці І. Бега, А. Богущ, Г. Виноградової, Г. Волкової, Н. Гавриш, О. Запорожця, О. Кисельової, В. Ліщука, А. Макаренка, С. Русової, Т. Садової, Г. Сковороди, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, А. Усової, Н. Химича та ін.

Засоби та методи морального виховання досліджували Т. Ахаян, Е. Беловерцев, М. Болдирєв, З. Васильєва, Т. Коннікова, В. Коротов, В. Кротов, І. Мар'єнко, В. Мацулевич, В. Нечаєва, В. Рогожкін, Н. Щуркова.

Тому *метою статті* є аналіз засобів і методів морального виховання дошкільників, визначення умов їх ефективності.

Існує багато класифікацій засобів і методів морального виховання. Розглянемо їх детальніше. Дослідниці С. Козлова та Т. Кулікова засоби морального виховання зараховують до художньої групи: художню літературу, образотворче мистецтво, кіно, музику тощо. На думку дослідниць,

ця група засобів сприяє емоційному забарвленню пізнавальних моральних явищ, вони мають високу ефективність при формуванні моральних уявлень і почуттів, тому є важливими під час морального виховання [2, с. 109].

Н. Якименко поділяє цю думку та зазначає, що завдяки читанню відповідної художньої літератури та її обговоренню, розпізнаванню на картинках та ілюстраціях емоцій відбувається переключення уваги дитини на емоційний стан інших людей. Завдяки художнім творам педагог відкриває для дітей внутрішній світ дорослих і формує в дитини важливе із соціального погляду моральне світорозуміння, яке виражається в можливості простежити в певних діях моральний вчинок, дати йому пояснення та зрозуміти почуття іншого. На думку дослідниці, під час читання літературного твору відбувається перенесення емоцій та почуттів персонажів у реальні життєві ситуації, тим самим діти легше розуміють стан оточуючих, співпереживають їм, ставлять себе на їх місце. Завдяки цьому в дитини розвивається здатність до співпереживання, до перенесення своїх почуттів у життєві ситуації, збагачуються уявлення про моральні норми, актуалізується потреба в прояві гуманних почуттів [16, с. 16].

Сучасна дослідниця О. Панченко зазначає, що читання та аналіз художніх творів можуть бути формою морального виховання. На її думку, за їх допомогою можна проаналізувати поведінку героїв, їхні вчинки, виділити позитивні та негативні риси характеру. Казки, вірші, пісні висвітлюють питання дружби, любові, милосердя. На їх прикладі педагогу простіше розкрити суть негативних і позитивних цінностей, пояснити дітям їх відмінність [12, с. 109].

Дослідниця В. Фокіна стверджує, що важливим засобом морального виховання дошкільників є природа. На її думку, вона сприяє формуванню в дитини впевненості в собі, формує в дітей бажання піклуватися про слабших, викликає почуття гуманізму. При правильній педагогічній організації вплив природи на моральну сферу дитини є багатограним, це важливий засіб виховання поведінки та почуттів [14].

Важливим засобом морального виховання є навколишнє середовище, адже воно може бути пронизане любов'ю й доброзичливістю або жорстокістю та аморальністю. В. Запорожець зазначав: «Соціальне середовище – це не просто зовнішня умова, це справжнє джерело розвитку, оскільки саме в ньому “записано” програму того, які психічні здібності мають виникнути у дитини...». Тобто воно активізує механізм морального виховання та відіграє вирішальну роль у формуванні певних моральних якостей [6, с. 137].

Розглянемо методи виховання, адже без їх застосування засоби будуть мати низьку ефективність.

В педагогіці існує багато класифікацій методів виховання. Для їх виділення дослідниці беруть певну основу. Так, академік Б. Ліхачов виходить із логіки цілісності педагогічного процесу та його організації при ви-

рішенні завдань морального виховання. Згідно з цією логікою, він виділяє три групи методів:

- методи впливу (зняття напруги, актуалізація мрії, роз'яснення, звернення до почуття, свідомості, волі, вчинків);
- методи організації та самоорганізації виховного колективу (колективна перспектива, колективна гра, єдині умови, змагання);
- методи довірливої взаємодії (педагогічна вимога, методи обговорення, поваги, обговорення, конфліктних ситуацій) [8].

І. Огородніков пропонує такі методи: переконання, привчання, вправа, заохочення, покарання [11].

У своїй статті “Про класифікацію методів морального виховання” В. Рогожкін виділяє три групи методів морального виховання:

- методи формування сумління (інсценування, лекція, розповідь, бесіда, пояснення, особистий приклад, диспут, навіювання);
- методи стимулювання волі (заохочення, збудження, вимога, покарання, осуд, примушення);
- методи формування поведінки (організація моральних відносин у процесі гри, праці та повсякденному житті);
- методи виховання почуттів (опора на емоційність змісту, вплив на почуття за допомогою міміки, мови та жестів, включення до активної творчої діяльності, тактильний метод) [13, с. 93–95].

Дослідниця В. Нечаєва пропонує дві групи методів морального виховання дошкільників:

- метод організації діяльності (розгляд і обговорення картин та ілюстрацій, читання художніх творів, бесіди);
- організація практичного досвіду суспільної поведінки (метод привчання, приклад дорослих та інших дітей, показ дій) [10].

Класифікація В. Логінової побудована на тому ж принципі, що й класифікація В. Нечаєвої, – активізації механізму морального виховання. Дослідниця об'єднує методи в три групи:

- методи стимулювання почуттів і відношень (заохочення, покарання, приклад);
- методи формування моральної поведінки (керівництво діяльністю, привчання, вправа);
- методи формування моральної свідомості (бесіда, навіювання, переконання за допомогою роз'яснення) [7].

Л. Лохвицька пропонує такі методи:

- практично-ігрові: ігри морального спрямування, ігри-змагання, сюжетно-рольові та режисерські ігри, інсценування казок, п'єс на моральні теми, вирішення моральних завдань, програвання ситуацій;
- словесні: розповіді, етичні бесіди, читання дорослими художньої літератури, обговорення моральних ситуацій, розучування віршів, ознайомлення з народними традиціями, моральні діалоги, відгадування загадок, складання дітьми оповідань на моральні теми за допомогою схем, ілюстрацій;

– наочні: перегляд тематичних ілюстрацій, репродукцій дидактичних і живописних картин, фільмів, мультфільмів з подальшим їх обговоренням, театралізація прикладу позитивної поведінки [5, с. 13–14].

Методи дослідниці Н. Якименко забезпечують створення в дітей досвіду суспільної поведінки. До першої групи належать:

- спільна гра;
- виховання моральних звичок;
- спостереження за працею інших дітей та дорослих;
- організація спільної діяльності;
- приклад дорослих та інших дітей [16, с. 17].

Друга група методів спрямована на формування моральних суджень, оцінок, уявлень. До них автор зараховує бесіди педагога на етичні теми, читання художніх творів, гру, розгляд і обговорення картин, методи покарання та заохочення, святкування днів народжень, ритуали вітання та прощання, допомога дітям у вирішенні конфліктів [16, с. 17].

Також учена виділяє метод формування моральних оцінок і суджень (уявлень про добро та зло, про позитивні та негативні вчинки, норми моральної поведінки). Завдяки цьому методу моральні уявлення дітей переростають у мотиви власних дій, стають запорукою та джерелом альтруїзму. Цей метод передбачає традиційні та доступні педагогічні засоби, такі як наведення прикладів, пояснення, тому він найбільш зрозумілий та привабливий з педагогічного погляду [16, с. 17].

Цінного для нашого дослідження є класифікація І. Мар'єнка. Вона є більш послідовною та правильно обґрунтованою. Вчений пропонує такі методи морального виховання:

- проблемно-ситуаційні (постановка моральних завдань, зміна мотивів діяльності, створення колізій);
- пояснювально-репродуктивні (розповідь, повчання, пояснення);
- вправляння та привчання (показ, тренування, інструктаж, доручення);
- стимулювання (похвала, довіра, оцінка, подяка, заохочення, нагорода, довіра);
- гальмування (догана, попередження);
- керування самовихованням дітей (поради щодо вибору ідеалу, самоаналізу, самооцінки власної поведінки, допомога вихованцям у надбанні навичок самонаказу, самопереконавання, самозасудження, самосхвалення) [9, с. 99–106].

Ефективність методів морального виховання залежить від дотримання певних умов. Серед них виділимо такі:

- метод або група методів повинні бути гуманними щодо дитини, не порушувати її права;
- реальність застосування методу в певних умовах з логічним завершенням;
- у будь-якій ситуації метод не треба застосовувати шаблонно по відношенню до дітей;

- будь-який метод або їх групу застосовують лише дотриманням певних умов, засобів;
- методи потрібно застосовувати тактовно по відношенню до дітей: вони не повинні відчувати, що їх виховують;
- варто враховувати рівень складності формуючої якості при виборі методів;
- педагог повинен уміти передбачити результати впливу методів на конкретну дитину, добирати їх так, щоб уникати негативної реакції дітей;
- методи морального виховання потребують терпіння. Педагог повинен розуміти, що не можна одразу розраховувати на швидкий та постійний результат. Треба знову й знову повторювати використані методи та підбирати нові, і з часом він досягне результату;
- в моральному вихованні повинні переважати практичні методи, які передбачають способи дії в навчанні. Якщо спиратися лише на свідомість дитини, розуміння її значення, бажаних результатів не буде;
- при виборі методів необхідно враховувати індивідуальність і вік дитини [2, с. 112].

Висновки. Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що існує багато класифікацій засобів і методів морального виховання дошкільників, ефективність застосування яких залежить від майстерності педагога, його моральної культури та особистих якостей.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в застосуванні вищеперерахованих методів морального виховання в експериментальному дослідженні з дітьми старшого дошкільного віку.

Список використаної літератури

1. Каліна К. Є. Класифікація методів морального виховання молоді / К. Є. Каліна // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 12. – С. 41–43.
2. Козлова С. А. Дошкольная педагогика : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – Москва : Академия, 2001. – 416 с.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук. метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. – Київ : Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. – 243 с.
4. Кривоніс С. В. Моральне виховання старшокласників у сільських школах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. В. Кривоніс. – Івано-Франківськ, 2003. – 18 с.
5. Лохвицька Л. В. Моральне виховання: нові чи старі проблеми? / Л. В. Лохвицька // Дошкільне виховання. – 2014. – № 7. – С. 12–16.
6. Лохвицька Л. В. Моральне виховання та моральне здоров'я дошкільників: взаємозалежність та взаємообумовленість / Л. В. Лохвицька // Психологічні перспективи. – 2012. – № 20. – С. 135–144.
7. Логинова В. И. Дошкольная педагогика / В. И. Логинова, П. Г. Саморукова. – Москва : Просвещение, 1983. – 287 с.
8. Лихачев Б. Педагогика : курс лекций / Б. Лихачев. – Москва : Педагогика, 1992. – С. 190–195.
9. Марьенко И. С. К вопросу о теоретическом обосновании методов воспитания / И. С. Марьенко // Советская педагогика. – 1971. – № 10. – С. 99–106.

10. Нечаева В. Г. Нравственное воспитание в детском саду : пособие для воспитателей / ред. В. Г. Нечаева. – Москва : Просвещение, 1984 – 271 с.
11. Огородников И. Т. Педагогика / И. Т. Огородников. – Москва : Педагогика, 1978. – 196 с.
12. Панченко О. В. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах / О. В. Панченко // Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. – 2014. – № 45. – С. 107–111.
13. Рогожкин В. Т. О классификации методов нравственного воспитания / В. Т. Рогожкин // Советская педагогика. – 1971. – № 10. – С. 92–95.
14. Фокина В. Г. Экологическое воспитание – это воспитание нравственности, духовности и интеллекта / В. Г. Фокина // Дошкольное воспитание. – 1995. – № 7. – С. 11–14.
15. Шагай Н. М. Педагогічні умови морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Н. М. Шагай. – Херсон, 2007. – 25 с.
16. Якименко Н. М. Моральне виховання дітей дошкільного віку / Н. М. Якименко. – Ржищів, 2013. – 68 с.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2016.

Божко А. В. Средства и методы нравственного воспитания дошкольников
В статье рассмотрены классификации средств и методов нравственного воспитания дошкольников, их влияние на детей. Выяснены условия их применения педагогами в своей деятельности.

Ключевые слова: нравственное воспитание, дошкольники, метод, средство, применение.

Bozhko A. Means and Methods of Moral Education of Preschool Children
The article deals with the classification of the means and methods of moral education of preschool children, their impact on children. Clarification of the conditions of their use by teachers in their activities.

Reading in article about classification means and methods of moral education of preschool children, we understand, that despite the fact that some – some of them more, others – less all – they look like each other. But, nevertheless, they are all designed to psychology and preschoolage child and can be used by teachers, educators in pre-school institutions.

We emphasize that the results of moral education depends not only on adults who have a great influence on the child, but the means and the methods they employ, for correct use and their feasibility – the basis of successful moral education of the child.

Preschool age is a sensitive period in a child's development. It was then that the means and methods of moral education are of great importance. We can say with full confidence that their help, the child's psyche is formed, his self – esteem, behavior and personality in general.

But we want to add more of the conditions of use of means and methods of moral education of preschool children. The article mentions a lot of catch, in which the means and methods are effective and timely manner, but the organization depends by the teacher and the child's family. Parents and educators themselves must be of high moral character, to show fact, patients and love for the child. And only than moral education will have positive results.

The author in his research is to use the means and methods of moral education proposed by the Soviet and modern scholars.

Key words: moral education, preschoolers, method, mean, application.